

1 SKYRIUS. ISTORIKAS, ISTORIJA IR ISTORINĖ KULTŪRA

Šiame skyriuje siekiama supažindinti su pagrindiniais istoriografijos bruožais, parodyti istorijos mokslo principus, istorinio pasakojimo formų įvairumą, pasakojimų apie istorinius įvykius, asmenybes ir procesus aktualumą šiandienai.

2 TEMA. ISTORIJOS MOKSLAS XIX-XX A.

Pagrindiniai klausimai:

- Kodėl XIX a. pradžia laikoma profesionalaus istorijos mokslo pradžia?
- Kokie Leopoldo fon Rankės, Fernano Brodelio, Emanuelio Le Rua Ladiuri (Emmanuel Le Roy Ladurie), Adolfo Šapokos, Edvardo Gudavičiaus nuopelnai istorijos mokslo raidai?
- Kuo XX a. istorikai praplėtė istorijos žanrų ir istorinės tematikos įvairovę?
- Ką reiškia biografikos, civilizacijų istorijos, lyčių istorijos, lokalinės istorijos, kasdienybės istorijos, nacionalinės istorijos sąvokos?

Istorija XIX amžiuje

Tik XIX a. aiškiai išsiskyrė literatūros ir istorijos keliai, o šių „skyrybų“ iniciatoriumi tapo vokiečių istorikas **Leopoldas fon Ranke** (1795–1886). 1833 m. jis įkūrė „Istorinį politinį žurnalą“, kurio pasirodymo data siejama su vadinamosios Istorinės mokyklos atsiradimu. Jos pagrindiniai principai – tikslus istorinių įvykių pagrindimas dokumentais, didelė istorijos šaltinių bazė, tikslus praeities įvykių atkūrimas. L. Rankė susiejo į visumą visus XVIII – XIX a. istorijos mokslo laimėjimus. Į istorijos mokslą jis ėmė diegti griežtus šaltinių atrankos metodus. L. Rankė suformulavo savo pagrindinę tezę, kuri skelbė, kad objektyvus istorijos mokslas privalo visiškai atsisakyti spekuliacijų: „Istoriją sudaro vien tik faktai – juos reikia pažinti, perprasti ir deramai aprašyti. Tikras mokslas pažįsta vien faktus“. Taip vokiečių istorikas siūlė gryną istorinį faktą atskirti nuo šaltinio autoriaus ir paties istoriko vertybinių nuostatų įtakos. Jam atrodė, kad tik nuvalius visas apnašas, istorinis faktas bylos tiesa.

Teigdamas, kad istoriko uždavinys *nustatyti, kaip buvo iš tikrųjų*, L. von Ranke tapo istorijos mokslinės krypties, vadinamos **istorizmu**, pagrindėju. Jis galutinai įtvirtino istorijos kaip mokslo sampratą, o jo pasiūlytos naujovės įtvirtino istorijos mokslą kaip Vokietijos universitetų akademinę discipliną. Ir apskritai, nuo 19 a. pradžios istorijos mokymas mokyklose ir universitetuose tapo atskira disciplina.

Dėl Apšvietos ir romantizmo įtakos jau XIX a. antroje pusėje istorikai savo kūryboje daugiau dėmesio ėmė skirti visuomenei. Ypač susidomėta tautų ir visuomenių raida, geografiškai ir kultūriškai nutolusių kultūrų skirtumų ir panašumais. XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje stori istoriniai veikalai, kurie pasakojo „kaip buvo iš tikrųjų“, pradėjo nebeatitikti visuomenės kintančių poreikių. Istoriją pradėta telktis į pagalbą atsakant į naujus visuomenei kilusius klausimus, konstruojant įvairias teorijas apie civilizacijas, kultūras. Taip istorines žinias imta taikyti dabarties problemų tyrimui ir analizei. Rašantieji istoriją turėjo atsisakyti siauro praeities įvykių aprašinėtojo vaidmens. Pradėtas bendradarbiavimas su kitais mokslais – sociologija, ekonomika, psichologija – ir jų teikiamomis žiniomis.

Istorija XX amžiuje

Nuo XX a. pirmos pusės paspartėjo įvairių teorinių modelių kūrimas, formavosi savitos istorinės kryptys ir istorija besiremiantys tarpdisciplininiai mokslai: „naujoji socialinė istorija“, kultūrinė antropologija ir pan. Todėl iki tol vyravusi **politinė istorija**, kuri nagrinėja valstybių formavimąsi, diplomatinius santykius, valdovų, politinių veikėjų priimtus sprendimus, jų aplinkybes ir pasekmes valstybių vidaus politikai bei tarpvalstybiniais santykiams, institucijų vaidmenį, istorinių asmenybių svarbą, savo vieta turėjo dalytis su kitomis istorijos sritimis. Pirmiausia – su **socialine istorija**, kuri

domisi skirtingų istorinių epochų visuomenėmis, jas sudarančių grupių santykiais, grupes formuojančių asmenų ryšius. Šiai istorijai svarbūs individų ir grupių sukurti fenomenai (institucijos, teisė, materialinės kultūros dalykai), kurie atskleidžia konkrečios visuomenės vertybines, ideologines nuostatas. Taip pat daugiau svorio įgijo **kultūros istorija**, tirianti meno (architektūros, tapybos, kino, fotografijos), mokslo (astronomijos, filosofijos), rašto kultūros raidą,

Viena ryškiausių prancūzų historiografijos krypčių tapo „**Analų**“ mokykla (**École des Annales**). Jos pavadinimas kilo nuo 1929 metais prancūzų istorikų įsteigto žurnalo *Annales d'histoire économique et sociale*. Prie šios mokyklos prisijungusių istorikų tyrimo objektas galėjo būti bet koks įvykis, istorinis reiškinys, kurios nors vietovės praeitis. Nebūtinai tai turėjo būti visam pasauliui atpažįstamas svarbus įvykis ar reiškinys, kuo nors ypatingas regionas. Svarbiausiu dalyku jie laikė kuo visapusiškesnį žmonių gyvensenos, jų elgesio motyvų atskleidimą. Todėl atsisakyta istoriją tradiciškai skirstyti į politinę, ekonominę ar religijos. Vietoj to sukurtos ir naudojamos tokios sąvokos kaip *mentalitetai, ilgoji trukmė ir pan.* Tarp žymesnių Analų mokyklos atstovų buvo Lucienas Febvre'as, Fernanas Braudelis, Emanuelis Le Roy Ladurie ir daugelis kitų.

Fernanas Brodelis (1902–1985), iš pradžių dirbo istorijos mokytoju licėjuose, vėliau susidomėjo moksliniu darbu. Antrojo pasaulinio karo metais tarnavo Prancūzijos kariuomenėje ir pateko į Vokietijos nelaisvę. Net ir būdamas nelaisvėje 1940–1945 metais, jis nesustojo dirbti mokslinio darbo. Todėl jau 1947 m. apgynė disertaciją „Viduržemio jūra ir Viduržemio jūros pasaulis Pilypo II epochoje“. Po kiek laiko jis ėmė vadovauti minėtam „Analų“ žurnalui. Kiti stambesni F. Brodelio kūriniai buvo: „Materialinė civilizacija, ekonomika ir kapitalizmas, 15–18 amžiai“, „Šiuolaikinis pasaulis, istorija ir civilizacija“, „Kapitalizmo dinamika“, „Civilizacijų gramatika“. Pagal F. Brodelį politinė „trumpojo laiko“ istorija (karai, revoliucijos ir pan.) tėra tik paviršutinė istorijos išraiška. Tikroji istorijos esmė atsiskleidžia tik „ilgojo laiko“ visas žmonių gyvenimo ir veiklos sritis apimančioje „globaliojoje istorijoje“. Būtent la longue durée – ilgojo laiko ar ilgalaikės istorijos sąvoka buvo svarbus F. Brodelio įnašas į istorijos mokslą. Tai ilgaamžis gamtos laikas, per kurį formuojasi labai lėtai besikeičiančios civilizacijų struktūros. Šios ir turi būti pagrindinis mokslininko tyrimų objektas.

Kitas garsus prancūzų istorikas, neformalus *Analų mokyklos* jaunesnės kartos lyderis **Emanuelis Le Rua Ladiuri** (g. 1929) tyrė klimato kaitos poveikį žmonių gyvenimui. Taip gimė jo istorijos veikalai *Klimato istorija nuo tūkstantųjų metų, Lyginamoji žmonių ir klimato istorija*. Istorikas daug dėmesio skyrė valstiečių mentaliteto ir kasdieninio gyvenimo istorijai. Remdamasis šaltiniais, tarp jų – visuomenės gyvenimą detalčiai atsispindinčiais inkvizicijos tardymo protokolais, parašė mikroistorijos veikalą *Oksitanijos kaimas Montaju 1294–1324 metais*. Kiti jo šioms temoms skirti svarbiausi veikalai: *Languedoco valstiečiai, Karnavalas Romane: nuo Grabnyčių iki Pelenų trečiadienio 1579–1580, Pinigai, meilė ir mirtis Oksitanijos krašte*.

Naujų istorijos tyrimo krypčių atsiradimą, jų turinį ypač lėmė po Antrojo pasaulinio karo susiklosčiusi istorijos mokslo situacija. Matant ryšį tarp ideologijos ir politinės istorijos, atsigręžta į mažiau ideologizuotas temas. Taip pat dėl šios priežasties (ryšio su ideologija) sumenko biografikos žanras ir istorikai daugiau linko į nuasmenintą istoriją. XX a. antroje pusėje suklestėjo tokios gretimos tradicinei istorijai disciplinos kaip istorinė antropologija, istorinė demografija, istorinė geografija, istorinė psichologija, istorinė sociologija, etnoistorija ir pan. Įvairūs pasaulyje vykę visuomeniniai judėjimai skatino atsirasti tokias istorijos kryptis kaip „kaimo“, „marginalų“, „moterų“, „vaikų“ istorijas.

Sąvoka „**civilizacija**“ egzistavo dar nuo XVIII amžiaus. Tačiau ilgą laiką kalbėta apie vieną visos žmonijos civilizaciją. XX amžiuje greta pasaulinės civilizacijos formavosi ir lokalių civilizacijų sampratos. Kiekviena iš mokslininkų sukurtų teorijų civilizacijų požymius aiškino skirtingai, pateikdavo nevienodą civilizacijų skaičių. Svarbiausias pokytis buvo tas, kad griuvo europocentristinė viešpataujančios Vakarų civilizacijos samprata. Naudodamiesi savo sukurtomis civilizacijų teorijomis, istorikai ėmėsi grupuoti aprašomas valstybes ar etnines grupes pagal šioms ištisus šimtmečius būdingas savitas vertybių sistemas, nusistovėjusias institucijas. Daugiau dėmesio skirta tokiems civilizacijoms formuojantiems

veiksniams kaip geografinė aplinka, visuomenės ekonominė ir socialinė sankloda, politinės valdžios organizavimo būdas, vyraujanti religija.

Ir atvirkščiai, ypač praėjus keliems dešimtmečiams po Antrojo pasaulinio karo pabaigos, susidomėta kur kas mažesnius objektus aprašančia **lokalinė istorija**. Istorikai daugiau dėmesio pradėjo skirti kuriai nors nedidelei visuomeninei bendrijai: parapijai, kaimui, miesteliui, miesto daliai ar net gatvei. Jie stengėsi užčiuopti ir analizuoti tokių teritoriniu pagrindu susidariusių bendrijų glaudžius vietinius ryšius.

Kartais lokalinės istorijos kūrimas dar vadinamas **mikroistorijos** tyrimais. Bet tai nėra tik tų smulkesnių objektų (kaimų, miestelių) istorijų rašymas. Vienas iš mikroistorijos pradininkų yra pasakęs, kad istorikas ne rašo apie kaimą, bet tiria kaime. Kitaip sakant, tyrinėjant vieno kaimo ar kito nedidelio teritorinio vieneto istoriją, tikslas yra ne pateikti šio objekto istoriją, bet aiškintis kaip platesni procesai atrodė iš vieno ar kito kaimo, miestelio gyventojų perspektyvos.

Su lokaline istorija arba mikroistorija gana glaudžiai susijusi tendencija tirti **kasdienybės istorijos** reiškinius. Praėjusio šimtmečio septintame dešimtmetyje pasaulyje kilę socialiniai ir politiniai neramumai nukreipė naujosios istorikų kartos skvarbesnį žvilgsnį į socialinę istoriją. Juos ėmė dominti paprasti ir dažnai nematomi istoriniai įvykiai ir jų herojai. Todėl jų tyrimų objektu tapo iš pirmo žvilgsnio niekuo neišsiskiriantys ir iki tol istorikų užmiršti pavieniai žmonės. Pagal išlikusius šaltinius – autobiografijas, asmeninę korespondenciją, vizualinę medžiagą, viešuosius dokumentus, spaudą ar šnekamosios istorijos medžiagą – pradėta nagrinėti jų asmeninė patirtis. Pagrindinis kasdienybės istorikų tikslas – istorizuoti skirtingų žmonių patirtį ir papasakoti jų išgyvenimus iš mikropasaulio perspektyvos.

XX a. pabaigoje vėl populiarumą įgavo **biografijos žanras** istoriografijoje. Tačiau tai jau buvo nebe tie išsamūs didžiųjų istorijos veikėjų aprašymai, kurie egzistavo nuo pat antikos rašytojo ir istoriko Plutarcho laikų. Dėl jau egzistavusio padidėjusio dėmesio lyčių (moterų) istorijai, mikroistorijai, kasdienybės istorijai keitėsi ir biografijos žanras. Vietoj tradicinio dėmesio „šio pasaulio galingiesiems“ vis daugiau moterų ir iki tol istorijos mokslui nežinomų veikėjų tapo pagrindiniais biografijas kuriančių istorikų nagrinėjimo objektais. Ir dažnai jau nebesitenkinama tik paprastu gyvenimo ir veiklos aprašymu. Kaip ir mikroistorijos atveju, siekiama per individo prizmę vertinti vykstančius globalius procesus, įvairius struktūrinius pokyčius politinės situacijos, socialinių reiškinių ar kultūrinio gyvenimo srityse.

Istorija XX-XXI a. Lietuvoje

Lietuvoje istorijos mokslas XX a. išgyveno tris skirtingus laikotarpius. Su Nepriklausomybės atkūrimu 1918 metais kilo poreikis apskritai pradėti sistemingus istorijos tyrimus moksliniais pagrindais. Būtent tada prasidėjo profesionalios istorijos etapas – istoriją imta dėstyti universitete, istorijos mokslininkai jungėsi į juos vienijančias organizacijas, leisti moksliniai žurnalai. Sovietinės okupacijos laikotarpiu Lietuvoje likę istorijos mokslininkai neturėjo mokslinių tyrimų laisvės, nes savo tyrimus privalėjo priderinti prie marksistinės ideologijos. Vis dėlto tiriant seniausius laikus, socialinius ekonominius santykius pažanga buvo pasiekta, nes šios srities mokslininkams tyrimams privalomi marksistiniai teiginiai buvo tik priedanga. 1990 metai davė pradžią mokslinės kūrybos laisvei. Istorikai ėmėsi nagrinėti sovietinės okupacijos metais nepageidaujamas temas, užpildyti t.v. baltas dėmes.

Lietuvoje pradėjęs ir tremtyje (Kanadoje) istoriko veiklą tęsęs **Adolfas Šapoka** (1906–1961) parengė šias svarbias studijas: *Lietuva iki Vytauto*, *Vytauto vieta mūsų istorijoje*, *Valstybiniai Lietuvos ir Lenkijos santykiai Jogailos laikais*, *Kultūriniai lietuvių ir lenkų santykiai Jogailos laikais*, *Lietuva ir Lenkija po 1569 m. Liublino unijos*, *Jonušas Radvila ir Švedija*, *Gegužės 3 d. konstitucija ir Lietuva, 1655 m. Kėdainių sutartis, arba švedai Lietuvoje 1655–1656 metais ir kt.*

Tačiau dažniausiai A. Šapoka minimas ne dėl šių darbų. Reikšmingiausia buvo jo ir kitų keturių jaunų istorikų 1936 m. pirmą kartą parašytas vadovėlis – mokslinė sintetinė *Lietuvos istorija*. Dėl šio veikalo didelio populiarumo vadovėlis geriau žinomas pavadinimu „*Šapokos istorija*“. Knygoje išnagrinėta Lietuvos, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valstybingumo įtvirtinimas ir raida, jungimasis

į Vakarų Europos civilizaciją. Knyga ne tik tenkino tuometinius lietuvių tautos poreikius, bet taip pat turėjo didelę reikšmę išsaugant istorinę savimonę sovietinės okupacijos metais. Pačiam A. Šapokai priskiriamas vadovavimasis principu „*Raskim lietuvius Lietuvos istorijoje!*“

Pagrindinė priežastis, kodėl tuo metu reikėjo ieškoti lietuvių Lietuvos istorijoje, buvo poreikis atsiriboti nuo kaimyninių tautų (lenkų, rusų, vokiečių) historiografijos koncepcijų. Šapokos laikais lietuvių Lietuvos istorijoje nematė ne tik kaimynai, bet net ir daug lietuvių. Todėl buvo svarbus penkių istorikų indėlis kuriant didįjį pasakojimą apie lietuvių tautos praeitį, ieškant lietuvių etninio „branduolio“ Lietuvos Didžiojoje kunigaikštystėje. Kita vertus, A. Šapoka su savo kolegomis nekūrė pagražintos istorijos vaizdo. Istorikų akcentuotą „istorinės tiesos“ siekį jie dažnai kėlė aukščiau už didžiavimąsi lietuvių tautos žygiais.

Edvardas Gudavičius (1929–2020), pradėjęs darbinę karjerą kaip inžinierius, po kiek laiko baigė istorijos studijas ir reikšmingai įsiveržė į istorijos mokslą. Greitai jis tapo naujos Lietuvos istorijos mokyklos pradininku, pagrindusiu Lietuvos vietą Vakarų civilizacijoje. Pagal E. Gudavičių, nuo Lietuvos krikšto prasidėjo jos europėjimas, valstybė pritapo prie Vakarų civilizacijos. Istorikas svarstė, kad Vakarų idėjinių ir politinių reiškinių perėmimas Lietuvoje vyko vėluojant socialinei ir ūkinei pažangai o taip pat pabrėžė europietiškus lietuvių kultūros bruožus.

E. Gudavičius išugdė naują garsių dabartinių Lietuvos istorikų kartą. Tarp jų yra tokie gerai žinomi istorikai kaip Alfredas Bumblauskas, Rimvydas Petrauskas, Alvydas Nikžentaitis ir daugelis kitų. Be to, būtent E. Gudavičius „padovanojo“ Lietuvai Liepos 6-osios šventę – nustatė tikėtiną Mindaugo karūnavimo datą.

Praktinė užduotis.

Susipažinę su A–I šaltiniais, įvertinkite, kaip kiekvienas iš šaltinių patvirtina, papildoma pateiktą pagrindinį tekstą. Rezultatus įrašykite lentelėje

A. Iš Leopoldo Rankės raštų:

Iš istorijos mokslo buvo reikalaujama, pasiremiant praeitimi, mokyti šiuolaikinius žmones ateities. Šis kūrinys nekelia sau tokio kilnaus tikslo. Juo norima tik atskleisti tai, kas iš tikrųjų buvo

(Geschichte der romanischen und germanischen Völker von 1494 bis 1535)

B. Iš: Eugenijaus Saviščevo įvado į F. Braudelio „Civilizacijų gramatiką“:

...ilgos trukmės istorija visų pirmiausia – ilgo laikotarpio, trunkančio amžių ar amžius, istorija. Bet tai – dar ne viskas. Norėdami ją suprasti pirmiausia turime įvertinti šios sąvokos priešybę – trumpos trukmės laiką. Už pastarosios sąvokos slypi tai, ką senojo istorijos mokslo atstovai rinkdavosi kaip savo tyrimų objektą, – išskirtinį įvykį, dažniausiai politinį, sietiną su tam tikru dideliu istorijos tėkmės vingiu. Braudelis manė, kad tokia istorija nėra visavertė, ji gali sudominti tik nedidelį specialistų ratą ir vargu ar ko išmoko. Istorikui visada turi būti svarbus dialogas tarp praeities, kokia tolimesnė ji bebūtų, ir šandienos. Šia prasme ilgos trukmės laiko užmetama kilpa tarp mus dominančios praeities atkarpos ir mūsų, tų, kurie ieško praeities tako stovėdami ant nepaliamajai tirpstančio šios akimirkos ledyno viršūnės. Tai dialogas tarp šiandienos ir vakar.

<https://www.delfi.lt/kultura/naujienos/civilizaciju-gramatika-suvokti-pasaulio-istorijos-procesus-perskaicius-viena-knyga-86127933>

C. Iš: Werner Paravicini „Istoriko tiesa“:

Jei istorikas turi vaizduoti tiesą, kodėl tada „istorija“ gali ir net tiesiog turi būti kaskart perrašoma iš naujo, galbūt net, kaip neseniai buvo konstatuota, kartą per dvidešimt metų, o tai yra net mažiau nei viena karta? Juk yra tik viena tiesa? Ar jų gali būti daugiau? Kodėl istorijos mokslas niekad nesustoja, kodėl jis vis imasi iš naujo tų pačių dalykų arba atranda naujus?

<...> Naujai atrasti šaltiniai apverčia senas interpretacijas. Nauji objektai, nauji metodai, nauji klausimai leidžia mokslininkui savo kailiu patirti tyrimų rezultatų senėjimą. Ilgiau išlieka tik šaltinių leidiniai, bet ir jie ilgainiui pakeičiami naujais, bent jau po penkiasdešimties ar šimto metų (svarbesnių naratyvinių šaltinių atveju) ar kiek vėliau (dokumentų ar aktų leidinių atveju).

<...> kita vertus, pastebimas netvardomas net žymiausių istorikų pasidavimas vyraujančioms ideologijoms, atsparumo stoka (dažnai laikinų) interpretacinių madų atžvilgiu, net tam tikras bandos instinktas pasiduodant modernių temų svaiguliui, vietoj to, kad ramiai žvelgiant į visumą rinktis tai, kas visų pirma svarbu tiesos pažinimui. Nesunku suprasti, kodėl taip yra: kintantis dabarties interesas nuolat iš praeities renkasi tai, kas jai pačiai dabar priimtina.

Iš: Lietuvos istorijos metraštis. 2009 metai, 2. Vilnius, 2010

D. Iš Karl Popper. Ar istorija turi prasmę?:

Bet ar tikrai nesama tokio dalyko kaip visuotinė istorija, t. y. konkrečios žmonijos istorijos? Ne, jos negali būti. Man atrodo, toks turi būti kiekvieno humanisto, ypač kiekvieno krikščionio, atsakymas. Konkreti žmonijos istorija, jeigu ji apskritai būtų įmanoma, turėtų būti visų žmonių istorija. Tai turėtų būti visų žmogaus vilčių, kovų ir kančių istorija. Juk nėra nė vieno žmogaus, kuris būtų kuo nors svarbesnis už kitą. Akivaizdu, kad tokios konkrečios istorijos parašyti neįmanoma. Mes turime abstrahuoti, daug ko nepaisyti, atrinkinėti. Šitaip atsiranda daug istorijų, tarp jų ir tarptautinių nusikaltimų bei masinių žudynių istorija, kuri reklamuojama kaip žmonijos istorija.

Bet kodėl iš jų visų buvo pasirinkta politinės valdžios, o ne, pavyzdžiui, religijos ar poezijos istorija? Esama keleto priežasčių. Viena priežastis ta, kad valdžia veikia mus visus, o poezija – tik nedaugelį. Kita priežastis ta, kad žmonės linkę sudievinėti valdžią. Tačiau neabejotina, kad politinės valdžios dievinimas yra viena bjauriausių ir blogiausių žmogaus stambeldystės rūšių, urvinio žmogaus ir vergijos epochos liekana. Valdžios sudievinimas kyla iš baimės, t. y. iš tokio jausmo, kuris pagrįstai niekinamas. Trečioji priežastis, dėl kurios valdžia ir politika buvo padaryta „istorijos“ šerdimi, yra ta, kad pasaulio galingieji troško būti sudievinėti ir galėjo priversti kitus tenkinti šį savo norą. Daugelis istorikų rašė prižiūrimi imperatorių, generolų ir diktatorių.

<https://www.zurnalasmetai.lt/?p=20354>

E. Iš Vilmos Losytės „Šiek tiek apie kultūrinę pojūčių antropologiją“:

Istorikai tyrimų objektus pasirenka įvairiai: vedami savų interesų, paskatinti autoritetingų profesorių, o kartais dėl paprasčiausio atsitiktinumo. Esame įpratę, kad praeities tyrėjai rašo apie valstybių susikūrimą, valdovų žygdarbius ir nuopoličius. Tačiau pastaruoju metu Klėjos globotiniai renkasi gana originalias temas, regis, neturinčias nieko bendra su mums pažįstama istorijos samprata. Ar gali būti, kad šiandien istorikai tyrinėja uoslę, regą, klausą, skonį ir lytą – visus penkis pojūčius? Vadinamoji pojūčių istorija pavilioja vis daugiau istorikų, tyrinėjančių įvairius laikotarpius. Keliami tokie klausimai: kaip pasaulis buvo suprantamas juslėmis? Kokie kvapai tvyrojo senovės Romos gatvėse? Kokius garsus girdėdavo senovės Atėnų gyventojas? Koks vaizdas atsiverdavo pravėrus namų duris viduramžių mieste? Į šiuos klausimus tikriausiai pažiūrėsime skeptiškai. Juk ką mums gali duoti tokios istorijos tyrimų kryptys? Tačiau ši iš pažiūros nieko verta kultūrinė pojūčių antropologija padeda geriau pažinti kasdienybės istoriją.

<http://www.satnai.lt/2019/05/10/siek-tiek-apie-kulturine-pojuciu-antropologija/>

F. Istorikas Aurimas Švedas apie tris Lietuvos istorikų kartas:

Tarpukaris buvo istorikų-artojų (planavusių „išvagoti istorijoje gilią vagą“ ir siekusių „rasti lietuvius Lietuvos istorijoje“) epocha, sovietmečio epochoje dominavo istorikai-kariai, kuriems buvo pasakyta, kad jų veiklos baras yra „koviniai veiksmai ideologiniame fronte“, o po 1990-ųjų istorikai, bent jau man asmeniškai, vis dažniau panašūs į ugniagesius, kurie yra nuolat priversti gesinti kokius nors gaisrus, įsižiebiančius viešojoje erdvėje ir tautos istorinės sąmonės platuose. Gal ir kiek per skambu šias istorikų tapatybes vadinti trimis skirtingomis „ideologinėmis“ savastimis, nes atidžiau įsižiūrėjus į XX a. lietuvių

istoriką, paprastai ir po kario, ir (kai kuriais atvejais) po ugniagesio uniforma vis tiek galima išvysti dar nuo tarpukario epochos pažįstamą faktų ieškotojo „ekipiruotę“ ką tik išartoje naujoje tyrimo vagoje. Kita vertus, tai neturėtų stebinti. Neišmokęs detektyvo arba istoriko-artojo amato, nė vienas praeities tyrinėtojas neturi jokių šansų tapti istoriku, dirbančiu nekonvencinės istorijos srityje ir savo atradimais stebinančiu bei žavinčiu visuomenę.

<https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/istorija/aurimas-svedas-istorikai-tapo-panasus-i-ugniagesius-kurie-priversti-gesinti-atminties-gaisrus-582-538863>

G. Iš Adolfo Šapokos redaguotos „Lietuvos istorijos“ įvado:

Istorija yra praeities mokslas. Ji parodo, kaip žmonija gyveno seniau ir kuriuo būdu sukūrė dabartines savo gyvenimo formas. Tad istorija yra kartu ir dabarties mokslas. Parodydama, kaip susidarė dabartiniai kultūriniai, socialiniai ir politiniai santykiai, ji padeda ne tik juos suprasti ir įvertinti, bet ir šiek tiek numatyti, kaip gyvenimas plis toliau. Taigi iš jos galima pasimokyti ir ateities.

Yra bendroji žmonijos istorija ir atskirųjų tautų istorijos. Bendroji žmonijos istorija nagrinėja visos žmonijos kultūros raidą, tautų istorijos vaizduoja atskirų tautų praeitį. Vaizduodamas tautos praeitį, istorijos mokslas rodo, kad dabartinis jos gyvenimas nėra atsitiktinis, bet yra ištisus amžiusėjusios raidos vaisius. Žmonių būdas, papročiai, pažiūros į įvairius visuomeninius reiškinius priklauso nuo tų aplinkybių, kuriose tenka tautai gyventi. Todėl kiekvienos tautos būdas yra savotiškas. Istorija ir padeda suprasti savotiškąsias tautų savybes.

Mūsų tauta turi dabar daug įvairių — kultūrinių, socialinių, politinių ir tautinių — problemų, kurių visų šaknys glūdi praeityje. Todėl Lietuvos ir lietuvių tautos istorija turi parodyti senąją Lietuvos praeitį, turi išaiškinti, kaip susidarė dabartinės mūsų gyvenimo aplinkybės, kaip atsirado visos dabar sprendžiamosios problemos. Žodžiu, parodžiusi tautos praeities gyvenimo kelią, istorija turi padėti suprasti ir dabartį.

<...> Lig šiol, kaip matėm, Lietuvos istoriją rašė svetimieji, — kiekvieni vis savo tikslais: rusai stengėsi įrodyti, kad Lietuva buvusi rusiška, lenkai — kad ji buvusi lenkiška, o vokiečiai norėjo įrodyti, kad jų užgrobtos žemės priklausančios jiems teisėtai ir kad jie turį teisių net didesniems plotams. Tuo būdu niekas nesirūpino pačiais lietuviais. Todėl dabar lietuvių istorikams tenka iš naujo pervertinti visus tuos svetimtaučių darbus ir parodyti tokią savo tautos praeitį, kokia ji tikrai yra buvusi. Šis darbas pradėtas dar visai neseniai, ir dar nedaug jo tenudirbta, ne viskas dar išaiškinta. Todėl turės dar kisti supratimas ir pažiūra į daugelį mūsų praeities klausimų.

<https://istorijai.lt/adolfas-sapoka-lietuvos-istorija/>

H. Edvardo Gudavičiaus „Pastumtos kortų kaladės“ dėsnis:

Lietuva paskutinė įėjo į Europos periferiją. Ir tai įvyko esant dar didesniai atotrūkiui. Senosios periferijos šalys atsiliko nuo centro, Lietuva atsiliko nuo šios periferijos. Ji tegalėjo sekti periferiniu Europos civilizacijos modeliu. Vokiečiai ir čia pasireiškė kaip įgūdžių ir kultūros nešėjai, bet labiausiai šį vaidmenį atliko lenkai. Tą etninę ir kultūrinę koliziją, kurią patyrė senosios periferijos tautos, lietuviai patyrė kur kas skaudžiau. Lietuviškosios kortų kaladės postūmio kampas buvo pats didžiausias.

Lietuvai reikėjo prisitaikyti, reikėjo perimti visą vertybių kompleksą, kad ji galėtų tai padaryti. Kaip ir kitur, viskas vyko iš viršaus į apačią. Lietuvos valdovų politinė kultūra su savo kontragentais varžėsi jau nuo Gedimino laikų. Visuomeninių santykių atsilikimą, luominių struktūrų trūkumą kompensavo karštinga įstatymų leidyba (jokioje kitoje šalyje nebuvo išleista tiek bajorų privilegijų). Pirmoji magdeburginė privilegija (Vilniaus), duodama teises tai skelbė ne esamuojai, o būsimajai. Tačiau taisyklingas trilaukis didžiojo kunigaikščio domene buvo įdiegtas tik XVI a. viduryje, atlikus didžiulį perversmą. Pirmieji cechai sostinėje atsirado tik po šimto metų, kai pasirodė magdeburginė privilegija. Tai buvo auksakalių cechas ir aludarių brolija, cechines struktūras augino elito poreikiai ir gėralai. O triviumą iki XVI a. pradžios perėmė tik viena ar pora mokyklų.

Šis faktas leidžia apibūdinti visą vertybių perėmimo procesą: jis vyko labai paviršutiniškai ir žemiausiu lygiu. Tačiau pasakytina ir kitkas: Lietuva vystėsi santykiškai labai greit. Jau mirštant Vytautui, didžiojo kunigaikščio taryba pajėgė spręsti uždavinius, būdingus luominėms valstybės taryboms. Po šimto metų buvo sukurtas teisynas, savo išsamumu ir sistemingumu pranokęs kaimyninių šalių teisynus. Mokyklų trūkumą iš dalies kompensavo namų mokymas ir raštinių praktika. <...> Lietuva sueuropėjo iš paviršiaus, bet tai įvyko lemiamaisiais taškais. Viso šio greičio kaina buvo lietuvių kalbos išstūmimas iš visuomeninio gyvenimo.

(Iš: Lietuvos istorijos studijos, Nr. 4)

I. Istorikai apie Edvardo Gudavičiaus vietą Lietuvos istorijos moksle

Alfredas Bumblauskas: „Žinome A. Šapokos epochą, kuri buvo tapusi kanoninė, tad drąsiai galima sakyti, kad E. Gudavičius pakeitė šį kanoną ir ateityje jau galima bus šnekėti apie E. Gudavičiaus paradigmą.“

Alvydas Nikžentaitis: „Apie profesorių E. Gudavičių reikėtų kalbėti kaip apie žinomą ir ryškiausią XX amžiaus Lietuvos istorijos teoretiką, kuris iš esmės pakeitė istorikų bendruomenę, bet ir nemaža dalimi visos visuomenės santykį su istorija. <...> Jis kalbėjo apie Lietuvą kaip apie paribinę Europos valstybę, brėždamas ją kartu su LDK ribomis ir kartu kaip europinės civilizacijos rytinę ribą. Čia yra jo didieji pasiekimai, kurie šiaip, jei paimtume bendrai istorikų bendruomenę, iš tiesų padaro tiesiog revoliucinį perversmą visų galvose.“

Rimvydas Petrauskas: „Beveik neišvykdamas į užsienį, Lietuvos istoriją mąstė tik europinės istorijos ir istoriografijos kategorijomis. Neužimdamas jokių vadovaujančių pareigų universitete ar institute, palikdamas aiškiai per daug laisvės savo doktorantams, išugdė, ko gero, pirmąją medievistų mokyklą Lietuvoje. Visiškai nesidomėdamas akademinė hierarchine tvarka ir ignoruodamas renginius bei komitetus, gavo turbūt visus įmanomus „mokslo Lietuvoje“ laipsnius, titulus ir premijas (hab. daktaras, VU profesorius, MA akademikas, Gedimino ordino kavalierius, Lietuvos mokslo ir kultūros premijų laureatas).“

<https://www.alfa.lt/straipsnis/50410997/kolegos-prisimena-mirusi-istorika-edvarda-gudaviciu-nesame-tureje-siam-zmogui-prilygstanciu-asmenybiu/>
<https://www.bernardinai.lt/2020-01-27-mire-profesorius-istorikas-gedimino-ordino-kavaliarius-edvardas-gudavicius-1929-2020/>

Saltinis	Saltinio ir pagrindinio teksto sąsajos
A	
B	
C	

D	
E	
F	
G	
H	
I	